

**İRAQDA SIYASİ VƏZİYYƏTİN FORMALAŞMASINDA
ABŞ VƏ TÜRKİYƏNİN ROLU (2010-2012-Cİ İLLƏRDƏ)**

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/108/177-182>

ABŞ-ın işğalından sonra İraq gözlənilən siyasi quruluşa çata bilmədi, iqtisadi və təhlükəsizlik problemləri daha da gərginləşdi, ictimai quruluşu dağıldı və ölkə ümumiyyətlə xaosa sürükləndi. İraqda baş verən hadisələr ABŞ-ın global mövqeyinə, eləcə də regional tarazlıqlara təsir etmişdir. Region ölkəsi olan Türkiyə də İraqa bağlı hadisələrdən təsirlənmiş və təsirlənməyə davam etməkdə idi. “İraq məsələsi” artıq Türkiyə üçün sadəcə bir xarici siyasət məsələsi deyil, onun “daxili siyasət” məsələsi halına gəldiyini söyləmək mümkündür. Bu kontekstdə araşdırmanın məqsədi; İraq probleminin necə inkişaf edəcəyi və ortaya çıxma biləcəkləri mümkün ssenarilər haqqında proqnozlar verməklə mümkün alternativlər və nəticələr haqqında təhlil etməklə Türkiyə üçün mümkün siyasət alternativlərini ortaya çıxarmaqdır.

Açar sözlər: Türkiyə, Yaxın Şərq, ABŞ, BMT, Səddam Hüseyn, İraq, 11 sentyabr.

Giriş. 2010-cu ildən sonra xüsusi ilə ABŞ qoşunlarının İraqdan çıxması Yaxın Şərq regionunda ümumi sabitliyin pozulmasına və bir sıra ölkələrdə silahlı qarşıdurmaların başlanması fonunda Vaşinqtonun ərəb dünyasına təsirini əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Lakin Suriya və İraqın Türkiyəyə bitişik ərazilərində “İslam Dövləti”nin (İŞİD) elan edilməsi bu kontekstdə müəyyən dönüş nöqtəsi olmuşdur. Belə ki, 2010-cu ildən sonra Yaxın Şərqdə beynəlxalq vəziyyətin inkişafında xarakterik tendensiya regional aktorların rolunun çoxşaxəli siyasətlərinin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Onların fonunda Türkiyə xüsusilə seçilirdi. Ankaranın xarici siyasəti AKP-nin hakimiyyətə gəlməsi ilə başlayan dərin dəyişikliklər nəticəsində Yaxın Şərq və Şimali Afrika regionu demək olar ki, müasir Türkiyənin siyasi, iqtisadi və hərbi fəaliyyətinin əsas zonasına çevrilmişdir. Şübhəsiz ki, son illərdə siyasi və akademik diskursda ən çox diqqət cəlbən Vəşinqton və Ankaranın hələ də münacişədə olan bir ölkədəki hadisələrə təsir göstərmək imkanının olmaması idi (burada son zamanlar Suriyadakı müxalifətin çıxışları və Bəşər Əsəd rejiminin devrilməməsi nəzərdə tutulur). Bununla belə, İraqdakı siyasi vəziyyətdə mühüm amilə çevrilmişdir. Bu sahədə Türkiyənin fəaliyyəti də çox əhəmiyyətli miqyas almışdır [1, 122]. Nəzərdən keçirilən dövr ərzində BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası İraqdakı siyasi vəziyyətlə bağlı 2 qapalı iclas daxil olmaqla ümumilikdə 16 iclas keçirmiş və beş qətnamə (onlardan üçü Xartianın VII fəslinə uyğun olaraq) qəbul edilmişdir. Təşkilatın Baş katibin İraq üzrə xüsusi nümayəndəsi və BMT-nin İraqa Yardım Missiyasının (UNAMI) fəaliyyəti, eləcə də ölkədəki ümumi siyasi və təhlükəsizlik vəziyyəti barədə məlumat vermiş, həmçinin İraqdakı parlament seçkilərinə hazırlıq və yeni hökumətin formalaşdırılması üçün sonrakı sayələr müzakirə olunmuşdur. 2010-2011-ci illər arasında Şura UNAMI-nin mandatını iki dəfə, hər dəfə bir il müddətinə uzadmağı qərara almışdır [7]. Həmçinin 2010-cu ilin fevral ayının 26-da Şura İraqın Xarici İşlər Nazirinin 18 yanvar 2010-cu ildə göndərdiyi məktubu İraq Hökumətinin beynəlxalq silahların yayılmaması rejiminə dəstəyini bir daha təsdiqləmiş, tərksilah müqavilələrinə və digər müvafiq beynəlxalq sənədlərə riayət edilməsi, İraqın 2008-ci ildə Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliklə imzaladığı Hərtərəfli Təminatlar Sazişinə Əlavə Protokolun ratifikasiyasının vacibliyi vurğulanmışdır. Bununla yanaşı Şura zəruri addımlar atıldıqdan sonra 687 (1991) və 707 (1991) qətnamələri ilə kütləvi qırğın silahlarına və mülki nüvə fəaliyyətlərinə qoyulan məhdudiyyətləri aradan qaldırmaq məqsədilə nəzərdən keçirməyə hazır olduğunu da bildirirdi. 2010-cu il noyabr ayının 12-də İraqın yeni hökumətinin formalaşdırılmasına dair əldə edilmiş razılaşmanı alqışlamış və ölkədəki sabitliyə nail olmaq üçün öz öhdəliklərini təsdiqləməyə çağırırdı [2].

Beləliklə 2010-cu ilin mart ayında İraqda keçirilən seçkilərdə qərbyönlü və dünyəvi siə lideri İyad Allani seçkilərdə qalib gəldi, lakin Nuri Əl Malikin qurduğu hökumətin İraqda təsirini artır-

maq üçün sünniləri və kürdləri kənarlaşdıran siyasət yürütməyə başlaması da ölkədəki siyasi gərginliyə müəyyən qədər təsir göstərmişdir. Allanınin prezidentliyini dəstəkləyən Türkiyə, Malikinin hakimiyyətinə qarşı çıxması təsadüfi deyildir. Çünki İraqdan qoşunlarını çıxarmaq prosesində olan ABŞ-ın bu vəziyyətə Bağdada müdaxilə edə bilməyəcəkdir. Burada digər məsələ ABŞ-ın Türkiyə ilə olan münasibətlərində siyasi gərginlik yaratmamaq istəməsi idi. Lakin ABŞ prezidenti B.Obamanın Ceffersonçu siyasətinə uyğun gələn passiv yanaşma nəticəsində bölgədə “atmosferin” gərginləşməsinin qarşısını almaq üçün rəsmi Vaşinqton Bağdadla münasibətlərini davam etdirmək niyyətində idi. Çünki ABŞ-ın bölgədən uzaqlaşması Malikinin gücünü artırmaqla yanaşı, onun təcrid siyasətini davam etdirməsinə və İranla yaxınlaşmasına imkan yaratmış olacaqdır. Eləcə də Malikinin Ərəb baharından təsirlənən Suriyada Əsəd rejimini dəstəkləmişdir [9].

İraqda keçirilən seçkilər və ondan sonrakı 9 aylıq hökumət qurma prosesindən sonra nisbətən gərginləşməyə başlayan Türkiyə-İraq münasibətləri isə 2012-ci ilə Tarik Haşimi böhranının da daxil olması ilə daha qabarıq şəkil almışdır. Belə ki, Tarik Haşimi və onun bəzi köməkçilərinin edam cəzasına məhkum edilməsi şiddətlə tənqid edilməsinə baxmayaraq, Türkiyənin Haşimiyə dəstək verməsi baş nazir Nuri Malikinin böyük reaksiyasına səbəb olmuşdur. Çünki Türkiyə Haşimi hadisəsini Malikinin İraqda sünni ərəblərə təzyiq edərək avtoritar hakimiyyət qurmaq cəhdinin bir hissəsi və ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin etmək üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən sistemdə sünni ərəblərin varlığına zərbə kimi qəbul etmişdir. Maliki isə öz gücünü bütün ölkəyə yaymaqda əsas maneə kimi Türkiyənin İraqın işlərinə müdaxiləsi formasında görürdü [6, 94]. Əslində İraqda Türkiyənin təsirini gücləndirmək üçün ilkin şərtlər hələ Səddam rejiminin ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi “koalisiyası” tərəfindən devrilməsindən sonra yaranmışdır. ABŞ “rejim dəyişikliyi” edərək İraq dövlətçiliyini asanlıqla məhv edə bilsə də, lakin onu yenisi ilə əvəz etməyi bacarmadı [6, 95]. Belə ki, Türkiyənin İraq işlərinə qarışması artıq AKP-nin regional siyasətinin istiqamətlərindən birinə çevrilmişdi. İraqa ABŞ müdaxiləsinin nəticələrindən ölkə yenidən silahlı qarşıdurma meydanına çevrilmişdir.

Məlum olduğu kimi, Əfqanıstanda Taliban qüvvələrinə qarşı mübarizə davam etdiyi və hələ də sabitliyin əldə olunmadığı bir dövrdə ABŞ, Türkiyənin bu məsələdə daha böyük rol oynamasını istəyirdi. Əslində ABŞ-ın müdafiə naziri Robert Qeytsin Vecdi Gönülə göndərdiyi məktubda da bu açıq aydın başa düşülən idi. Beləliklə həmin ilin noyabr ayının 5-də keçirilən görüşdən sonra Türkiyə Şimali İraqda PKK ilə birgə mübarizəyə cavab olaraq bu məsələnin birbaşa və ya dolayısı ilə fikirlərə rast gəlmək mümkündür. Çünki ABŞ, Əfqanıstanda hərbi əməliyyat keçirməklə və burada hakimiyyətini möhkəmləndirməklə Orta Asiyada təsirli olmağı planlaşdırmış, Qafqazda rəngli inqilablar edərək bu bölgəyə nəzarət etməklə öz nüfuzunu qorumağa çalışırdı. Lakin Əfqanıstanda hələ tam sabitliyin əldə olunmaması ABŞ-ın adları çəkilən regionlara bağlı planlarını yarımçıq qoydu. Bu vəziyyət NATO-nun gələcəyi ilə bağlı olduğu da bildirilirdi. İraqa edilən müdaxilə ilə ABŞ, regionda dominant güc olmaq istəyən İran və Suriyanı nəzarətdə saxlamaq idisə, Vaşinqtonun İraqda istədiyi nəticəni əldə edə bilmədiyi üçün reallaşa bilmədi. İraq daxilində təsirinin zəifləməsi də ABŞ-ın bölgədə gücün azaldılması ilə nəticələnmişdi ki, bu da region daxilində münasibətləri gərginləşdirmişdir. Lakin ABŞ hərbi qüvvələrinin böyük hissəsini İraqdan çıxarsa belə, Vaşinqton İraqın şimalından imtina etməyi məlum hadisə idi. Çünki İraqın şimalı yüksək keyfiyyətli və zəngin neft ehtiyatlarına malik olmaqla yanaşı, ABŞ üçün strateji əhəmiyyətli bölgə kimi xarakterizə olunurdu. Bu bölgə İran, İraq, Suriya və Türkiyəyə birbaşa və dolayısı ilə digər Yaxın Şərq ölkələrinə təsir etmək xüsusiyyətinə malik idi. Bundan əlavə Şərqi Aralıq dənizi bölgəsinə də nəzarəti ələ keçirməyə ABŞ-a imkan yaradacaqdır. Eləcə də bölgə İsrailin təhlükəsizliyi üçün bufer yarada biləcək vəziyyətdə idi. Bu səbəblərdən Yaxın Şərq regionu rəsmi Vaşinqton tərəfindən vazkeçilməz bir bölgə olaraq görülürdü. Belə ki, bölgədə qurulacaq ABŞ-ın hakim olduğu bir idarənin və İraqın şimalında yaradılacaq bazaların rəsmi Vaşinqtonun effektivliyinə xidmət etməli idi. Bu çərçivədə ABŞ-ın İraq və onun şimalı ilə bağlı siyasətini nəzərdən keçirmək faydalıdır. Ancaq ABŞ bu siyasətinin Türkiyənin zərərinə olmamasına diqqət yetirilməli, rəsmi Ankara tərəfindən belə bir vəziyyətin yaranmamasına yol vermək olmazdı. Belə ki, Türkiyə və ABŞ keçmişdə strateji tərəfdaş olmayıblar, indi də, gələcəkdə də olmayacaqlar. Strateji tərəfdaşlıq beynəlxalq münasibətlərdə ortaq siyasət yaratmaq və onu birgə həyata keçirmək deməkdir. Nümunə olaraq ABŞ-Böyük Britaniya, ABŞ-İsrail və qismən ABŞ-Kanada strateji tərəfdaşlığını göstərə bilərik. ABŞ-la Türkiyənin münasibətlərinin NATO və ikitərəfli sazişlər vasitəsi-

lə “Alyans” anlayışı çərçivəsindədir. Bu müttəfiqlik münasibətini strateji kontekstdə də düşünmək olar. Müttəfiqlər və xüsusilə strateji müttəfiqlik münasibətləri qarşılıqlı fayda və mübadilə üzərində qurulur. O, qarşılıqlı maraq doğuran və bir-birinin qarşılıqlı maraqlarına xələl gətirməyən məsələləri əhatə edir. Bu səbəbdən də bu anlayışla PKK terroru ilə mübarizədə ABŞ-ın verdiyi və verəcək dəstəyi nəzərə almaqda fayda var. Onu da yaddan çıxarmaq olmaz ki, keçmişdə baş verənlər bu istiqamətdə nəticə verəcək təşəbbüslər və Türkiyənin təhlükəsizliyini narahat edən digər yanaşmalarda ehtiyatsızlıqdan ABŞ-a etibar etməyin nə qədər təhlükəli olduğunu göstərmişdir. Bir dövlət üçün təhlükəsizlik başqa ölkəyə və ya təşkilata ötürülməyəcək qədər vacibdir, hətta həyatı əhəmiyyət kəsb edir.

Şimali İraq problemini yuxarıda göstərilən şəkil çərçivəsində nəzərə alsaq, buradakı kürd məsələsinin ən qısa zamanda nizama salınmasının vacibliyi bir daha ortaya çıxır. Belə ki, 2012-ci ilin əvvəlinə İraqdakı ab-hava ABŞ və Türkiyə arasındakı siyasi münasibətlərin gərginləşdirmişdir. Bu gərginliyi iki ölçüdə dəyərləndirmək mümkündür. Birincisi İraq daxilində siyasi tarazlıqların dəyişməsidir. Kürdlər və bəzi sünni şiə ərəblər ABŞ-ın dəstəklədiyi baş nazir Malikinin ifrat mərkəzçilik siyasətinə qarşı olması idi ki, bu cəbhənin də ən böyük dəstəkçisi Türkiyə olmuşdur. Xüsusilə Türkiyənin Səudiyyə Ərəbistanı və İordaniya kimi ölkələrlə birlikdə parlamentdə baş nazir Malikiyə qarşı etimadsızlıq səsverməsi təşəbbüsünü dəstəkləməsi münasibətləri daha da gərginləşdirmişdir. ABŞ və Türkiyənin münasibətlərinin İraq daxilində siyasi tarazlığın dəyişməsi bağlı olsa da, digər tərəfdən rəsmi Ankaranın İraq kürdləri ilə xüsusi iqtisadi əlaqələri inkişaf etdirməsi də Vaşinqtonun bölgə siyasətinə zidd olması ilə əlaqədar idi. Belə ki, Türkiyə-İraq əlaqələrində ticarət rəqəmləri rekordlar qırarkən, araşdırmalar əslində onun Şimali İraqa əsaslanan iqtisadi əlaqələrinin olduğunu göstərirdi. Türkiyənin 2012-ci ildə İraqa ixracı təxminən 11 milyard dollar olduğu halda, İraqdan idxalın təxminən 150 milyon dollar olmuşdur [11, 2]. Bölgədə uzunmüddətli sülhü təmin etmək üçün Türkiyə KRİ-yə münasibətdə bütün sahələrdə əlaqələri artırmağa çalışırdı. Lakin qarşılıqlı inamsızlığın və psixoloji maneələrin aradan qaldırılmasının vacibliyi vurğulansa da, gərginlik və regional problemlərin iqtisadi yolla həll oluna biləcəyi də irəli sürülmüşdür. Belə ki, bəhs olunan dövrdə İKB hərbi məşinlər və tanklar yerinə ticarət donanmalarına üstünlük verilməsi onun ABŞ və Türkiyə üçün əhəmiyyətli bir iqtisadi genişlənmə sahəsi olduğu inancı gücləndirmişdir [4, 88]. Çünki ABŞ-ın 2003-cü il İraq müharibəsinin bölgədə yaratdığı yeni təhdidlər və risklər Türkiyənin Şimali İraq siyasətində dəyişikliyə səbəb olmuşdur. Xüsusi ilə TBMM-nin 1 mart 2003-cü il tarixli qərarı ilə ABŞ-ın Türkiyənin İraq müharibəsində ikinci cəbhə açmaq üçün quru və hava məkanından istifadə tələbinin yerinə yetirilməməsi Ankara-Vaşinqton münasibətlərində böhrana yolaçmışdır. Lakin İraqın şimalında PKK ilə mübarizə aparmaq üçün Türkiyənin ABŞ-a ehtiyacı var idi. Buna görə də İraqın şimalında Türkiyə ABŞ ilə münasibətləri gərginləşdirməməyə çalışırdı. Ancaq ABŞ qoşunlarının İraqdan çıxmasından sonra PKK-nın fəallaşması ilə vəziyyət dəyişmişdir.

KYB-nin lideri olduğu müddətdə PKK ilə münasibətlərini müəyyən qədər qoruyan İraq prezidenti Cəlal Təlabani, Ankaraya rəsmi səfərindən sonra terror təşkilatının üzvləri də daxil olmaqla heç bir kürdü Türkiyəyə təhvil verməyəcəyini bəyan etmişdir. 2008-ci ilin martın 9-da Abdullah Gülün dəvəti ilə Türkiyə səfər edən İraq prezidenti C. Təlabani ilə danışıqlarda PKK ilə mübarizədə Bərzaniylə dialoq qurulması lazım olduğunu deməsinə baxmayaraq, Talabanin qeyd olunan açıqlaması dolayısı ilə onun terror təşkilatına dəstək verməsini istəmişdi. Rəsmi Bağdad Türkiyə ilə əməkdaşlıqlarını davam etdirmək niyyətində olsa da, amma PKK ilə qarşıdurmalarda tərəfsiz olaraq qalmaqda idi [8]. Belə ki, İraqın bu cür açıqlama verməsi Türkiyənin PKK ilə mübarizəsinin İraq kürdlərinin müstəqilliyinin qarşısını almaq məqsədi daşdığını və Türkiyənin sərhədyanı əməliyyatının müharibə sayılacağını anlamına gəlirdi. Bərzani bu açıqlamaları ilə həm də KRİ-yə qarşı hədəflərinin olduğunu və Şimali İraqda möhkəmlənmək istədiyini bildirmiş olurdu. KRR-nin baş naziri Neçirvan Bərzani də PKK məsələsinin silahlı mübarizə ilə həll edilə bilməyəcəyini açıqlamış və M. Bərzaninin yanaşmasını dəstəkləyən bir mövqe nümayiş etdirmişdi [3]. Bu səbəbdən də Türkiyə İraqda xüsusi ilə şimal bölgəsində KDP, KYP və Kürdüstan İslam Hərəkatı arasındakı ideoloji, siyasi və sosial çatışmazlıqlar yaxından izləməklə, müttəfiqlik əlaqələri və problemlərə strateji yanaşmalar ətrafı təhlil etməyə, fikir ayrılıqları və bölücü amillər müəyyən etməyə çalışmışdır. Çünki Türkiyə üçün Şimali İraqda PKK məsələsinin həll həyatı əhəmiyyətə malik idi. Bu səbəbdən də AKP hökuməti İraqın şimalında demək olar ki, bütün hakimiyyəti öz əlində cəmləşdirən KRİ ilə münasibətlərin normallaş-

ması üçün mühüm addımlar atmalı istəyirdi. Türkiyəyə görə Şimali İraqda KRİ ilə siyasi münasibətləri normallaşması regiondakı dəyişikliyi ilə bağlı üstünlüklərinin həyata keçirilməsinə töhfə verə biləcəkdir.

ABŞ-ın İraqdan çıxması ilə rəsmi Ankara ilə Bağdad arasında yaşanan problemlərdən biri də Kərkükün statusu məsələsi idi. Malikinin İraqda mərkəzləşdirilmiş dövlət yaratmağa can atmasından sonra Kərkük məsələsi siyasi gündəmdə ön plana çıxmışdı. ABŞ qoşunlarının İraqdan çıxmasının ardından Maliki, 2012-ci ilin may ayında Kərkük barəsində qərar verərək buranın rəsmi Bağdadın nəzarətində olduğunu göstərməyə çalışmışdır. Kərkükdə əhalinin əksəriyyətinin kürd olduğu düşünülə də, İraqın türkmən əhalisinin də orada yaşaması Maliki hökumətinin yanaşmasında fərqlilik yaradırdı. Bu baxımdan Türkiyə Kərkükdəki proseslərə çox həssaslıqla yanaşırdı. Başqa bir tərəfdən də Malikinin bu hərəkətindən sonra buradakı kürdlər Ankara ilə yaxınlaşmağa başlamışdılar. Türkiyənin keçmiş xarici işlər naziri Ə.Davudoğlu 2012-ci ilin avqustunda M.Bərzani ilə birlikdə Kərkükə səfəri Malikinin İraq qoşunlarının oranın 30 kilometrliyinə göndərməsinə səbəb olmuşdur. Bu, ölkədəki gərginliyi artırmaqla yanaşı Türkiyə ilə də münasibətlərə də mənfi təsir göstərmişdi. Rəsmi Bağdadın ABŞ-la F-16 reaktiv təyyarələri və Abrams tankları almaq üçün silah müqaviləsi imzalaması ilə Malikin Kərkükə qarşı bu cür siyasi yol tutmasına səbəb olmuşdur ki, bu da buradakı türkmənləri eləcə də bölgədə maraqları olan Türkiyəni daha çox narahat etdirdi. Çünki Kərkükün statusu məsələsi uğrunda Türkiyə və İraq arasındakı siyasi gərginlik rəsmi Vaşinqtonu da narahat edən məsələlərdən idi. Çünki Türkiyə, regionda təklənməmək üçün Suriya və İran arasındakı yaxınlaşması ABŞ tərəfindən müsbət qarşılanı bilməzdi. Şimali İraqda ABŞ-ın yardımı ilə “kukla kürd dövləti”nin yaradılması rəsmi Vaşinqtonun bölgədə Ankaraya qarşı cəbhəsi kimi ortaya çıxa bilərdi ki, bu Türkiyənin cənub sərhədləri üçün təhlükənin yaranması demək idi. Türkiyə ABŞ-ın bu siyasətinə cavab olaraq regionda İran və Suriya ilə yaxınlaşsa da, müəyyən qədər ehtiyatla davranırdı. Rəsmi Ankaranın “kürd məsələsi”nin nizama salınması yollarını axtararkən ölkədə baş verən terror hadisələrinin bu prosesin dalana dirənməsinə səbəb olduğunu da nəzərdən qaçırmaz. Kürd rəhbərliyi Türkiyənin qısa zamanda “kürd məsələsi” ilə bağlı konkret addımlar atacağını gözləyirdi. Lakin Türkiyənin cənub-şərqində baş verən hadisələr rəsmi Ankaranın bu məsələnin həllinə doğru heç bir addım atmasına imkan vermədi. Digər tərəfdən isə DTP və ya BDP (Sülh və Demokratiya Partiyası) əməkdaşlarının PKK terror təşkilatını daim müdafiə etməsi həm ABŞ-ın, həm də Türkiyə hökumətinin kürdlərlə bağlı layihələrinə ancaq ziyan vururdu.

ABŞ üçün Türkiyə ilə münasibətləri gərginləşdirməmək, geosiyasi və strateji mövqeyi, həmçinin bölgədəki nüfuzu baxımından daha önəmlidir. Türkiyənin əhəmiyyətini rəsmi Vaşinqton üçün üç maddədə sıralamaq olar. Əvvəla Türkiyə, ABŞ-ın İraq siyasətində Avropaya və Qara dənizə çıxışını təmin edən bir tranzit funksiyasıdır. Çünki İraqın Türkiyə ilə olan Habur sərhəd məntəqəsi bu işdə yeganə tranzit məntəqəsidir. Ona görə də ABŞ-ın bu keçid məntəqəsinə nəzarəti üçün Türkiyə ilə yaxşı münasibətlərin qurulması əhəmiyyətli və zərurətdir. Yəni Türkiyə bölgədəki ABŞ üçün bölgədə “can damarı”dır. 2005-ci ildə Norveç neft şirkəti vasitəsilə Zaho və digər şimal bölgələrində çıxarılan neftin yalnız Türkiyə vasitəsilə təhlükəsiz daşınması baş vermişdir ki, bu da ABŞ üçün önəmli idi. Bu səbəbdən də demək olar ki, ABŞ-ın Türkiyə ilə yaxşı münasibət qurmaq məqsədlərindən biri də bu gözləntini reallaşdırmaqdır. Nəhayət ABŞ üçün mühüm fakt Şimali İraq kürdlərinin Türkiyə tərəfindən tanınması idi. Əks halda, ABŞ ondan sonrakı İraqın, İran və ərəblər tərəfindən rəqabət meydanı olacaqdır ki, bu da Şimali İraq kürdlər üçün, belə demək mümkünsə, “pəncərəsiz ev” kimi olardı.

Ancaq bölgədə “kürd problemi”nin hələ də qalması və onların separatçı torpaq tələbi olma ehtimalının olmasını ABŞ, bu təhlükənin mahiyyəti hər halda hesablanmalıdır. İraqdakı siyasi hadisələri xüsusi ilə Malikin hakimiyyətə gəlməsini nəzərə alsaq bölgədə Türkiyənin ABŞ ilə münasibətlərini bir neçə səbəbə görə müəyyənləşdirmək mümkündür:

✓ Terrorla mübarizədə məqsədyönlü, qısa, müvəqqəti, dəqiq kəşfiyyata əsaslanaraq terrorçulara zərbə endirməyə yönəlmiş hərbi əməliyyatlar. Bu məqsədlə Türkiyənin ABŞ-la münasibətlərə yenidən baxması gərəkdir;

✓ İraqdakı Şiə ərəblər, kürdlər və türkmənlərlə əlaqələri yenidən nəzərdən keçirmək, həmçinin bu qrupların münasibətinə uyğun olaraq əlaqələrin inkişaf etdirilməsi;

✓ Hərbi əməliyyatlar barədə region ölkələrinin məlumatlandırılması və məqsədlərinin hərtərəfli izah etmək, eləcə də Şimali İraqda baş verən hadisələrin ölkənin parçalanmasına təsirlərinin qarşısını almaq, Kərkükə dəstəyi artırmaq və Türkiyə ilə münasibətlərin Yaxın Şərqdə başqa ölçüləri olduğunu ABŞ-a xatırlatmaq.

Nəticə. Aparılmış səbəb-nəticə əlaqəli araşdırmalar göstərirdi ki, 11 Sentyabr hadisəsi sonrası ABŞ-ı öz evində vuran radikal dini terrorizm hələ də rəsmi Vaşinqton tərəfindən əsas təhlükə olaraq qalmaqdadır. ABŞ Yaxın Şərqdən qaynaqlandığını düşündüyü bu radikal dini terrorizmi regionun gələcək inkişafı üçün də əsas təhlükə hesab edilirdi. Bu səbəbdən də ilk növbədə “regionu terrorçulardan təmizləmək”, regionda təhlükəsizliyi təmin etmək, eyni zamanda regionun iqtisadi, siyasi, sosial, mental və mədəni strukturunu qlobal sistemlə uyğunlaşdırmaq lazım idi. Terror təhlükəsini aradan qaldırmaq istəyən ABŞ, hücum gözləmədən hərbi gücdən (preventiv zərbə) istifadə edə biləcəyini, terrorçularla öz torpaqlarında mübarizə aparmağa çalışmışdır. Təhlükənin asimmetrik xarakteri, mübarizənin uzun müddət davam etməsi və eyni coğrafiyada digər maraqlarla üst-üstə düşməsi Yaxın Şərqin uzun illər ABŞ-ın maraq dairəsində qalacağını göstərirdi. Digər tərəfdən, ABŞ-ın İraqdakı ziddiyyətli vəziyyəti həm də radikal islamçıları ölkənin terrorizmin mərkəzinə çevrilməsinə səbəb olurdu. Bu da İraqın qonşuluğunda olan Türkiyəyə daha çox təsir göstərmiş olurdu ki, fikrincə, bunun əsas səbəbi kürd probleminin mahiyyəti kürd bölgələrinin iqtisadi cəhətdən geri qalması, kürd xalqının siyasi hüquqlarının olmaması, sosial və mədəni həyatının ləng inkişafı ilə əlaqədardır. Hazırda Suriyadakı hakimiyyət böhranları da bölgədə terror ünsürlərinin böyüməsi üçün əlverişli mühit yaratmışdır. Buna görə də Türkiyə öz təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün lazımı addımları atmaqdan çəkinməməlidir. Beləliklə ABŞ-ın Yaxın Şərqdən çıxması nəzəriyyəsi ilə bağlı müzakirələr çərçivəsində qeyd etmək lazımdır ki, Birləşmiş Ştatlar daha doğrusu, müxtəlif metodların effektivliyini və prioritetliyini yenidən dəyərləndirməyə çalışmışdır. Lakin bu heç bir halda rəsmi Vaşinqtonun Yaxın Şərqdə gedən proseslərə aktiv təsirdən imtina etməsi demək deyildir. Üstəlik, ABŞ-ın tətbiq etdiyi qeyri-hərbi metodlar hərbi ilə müqayisədə daha az xərcli və effektiv olduğunu iddia etmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Алиева, А.И. Турецкая помощь Ираку после 2014 г.: основные детерминанты и компоненты // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 25: Международные отношения и мировая политика. 2020. № 1, - s.122.
2. Доклад Генерального секретаря, представленный во исполнение пункта 5 резолюции 1859 (2008) (S/2009/385), 6279-е 26 февраля 2010 года, S/PRST/2010/5.
3. “İşte Barzani'nin PKK sorununa çözüm formülü”, // İstanbul: Yeni Şafak, - 2007. URL: <https://www.yenisafak.com/dunya/iste-barzaninin-pkk-sorununa-cozum-formulu-75035> [19.01.2025].
4. Kutlay, N. Economy as the ‘Practical Hand’ of ‘New Turkish Foreign Policy’: A Politica Economy Explanation. // Insight Turkey, 2011, - 13(1), 67-88 s.88.
5. Michael M. Gunter, “The Kurdish Question in Perspective”, World Affairs, Cilt: 166, Sayı: 4, (2004), s. 197-205.
6. Naumkin V.V. Глубоко разделенные общества на Ближнем Востоке: конфликты, насилие и иностранное вмешательство. // Moscow University Bulletin of World Politics, vol. 7, no. 1, 2015, - p.74 pp. 66–96.
7. Резолюции 1936 (2010) и 2001 (2011). Подробнее о мандате МООНСИ см. раздел II «Политические миссии и миссии по укреплению мира» части X. Вспомогательные органы Совета Безопасности: операции по поддержанию мира, политические миссии и миссии по миростроительству. Справочник по практике Совета Безопасности за 2010–2011 годы 2007, - s. 510.
8. “PKK’yı Kandil’den Peşmerge çıkaramaz” // İstanbul:Yeni Şafak, - 2007 . URL: <https://www.yenisafak.com/dunya/pkkyi-kandilden-pesmerge-cikaramaz77329> [19.01.2025].
9. Sönmezoğlu, Faruk, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Dış Politikası”, Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış, (Der.) Faruk Sönmezoğlu-Özgün Erler Bayır, Der Yayınları, İstanbul 2014.

10. Ustun Kadir ve Lesley Dudden, "Turkey-KRG Relationship: Mutual Interests, Geopolitical Challenges", SETA Analiz, Sayı: 31, (Eylül 2017).
11. Üstün, N. Türkiye – Kuzey Irak ilişkileri ve ekonomik yansimaları. // Konya Ticaret Odası. Etüd-Araştırma Servisi, - 2013, - 1-2
12. Свистунова И.А. О некоторых аспектах турецко-иракских отношений. URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/28-01-09a.htm> [19.01.2025].

АЙТАН КЕРИМЛИ

Докторант Бакинского государственного университета

РОЛЬ США И ТУРЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В ИРАКЕ (2010-2012)

После вторжения США ожидаемая политическая структура в Ираке не сформировалась, экономические проблемы и проблемы безопасности обострились, социальная структура рухнула, и страна в целом погрузилась в хаос. События в Ираке повлияли на мировое положение США, а также на региональный баланс. Турция, страна региона, также пострадала от событий, связанных с Ираком, и продолжает страдать от них. Можно сказать, что для Турции «иракская проблема» уже не является просто внешнеполитической проблемой, а стала проблемой «внутриполитической». В этом контексте целью исследования является: Представить возможные альтернативы политики для Турции путем анализа возможных альтернатив и результатов, сделать прогнозы относительно того, как может развиваться иракская проблема, и определить возможные сценарии, которые могут возникнуть.

Ключевые слова: Турция, Ближний Восток, США, ООН, Саддам Хусейн, Ирак, 11 сентября.

AYTAN KARIMLI

Doctoral student of Baku State University

THE ROLE OF THE UNITED STATES AND TURKIYE IN SHAPING THE POLITICAL SITUATION IN IRAQ (2010-2012)

After the US invasion, the expected political structure in Iraq did not form, economic and security problems worsened, the social structure collapsed, and the country as a whole plunged into chaos. The events in Iraq affected the global position of the United States as well as the regional balance. Turkiye, a country in the region, also suffered from the events related to Iraq and continues to suffer from them. It can be said that for Turkiye, the "Iraq problem" is no longer just a foreign policy problem, but has become a "domestic political" problem. In this context, the aim of the study is: To present possible policy alternatives for Turkiye by analyzing possible alternatives and outcomes, to make predictions about how the Iraq problem may develop, and to identify possible scenarios that may arise.

Keywords: Turkiye, Middle East, USA, UN, Saddam Hussein, Iraq, September 11.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 21 yanvar 2025-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 04 mart 2025-ci il.

Rəyçilər: t.e.d. Aida Bağirova, t.e.d. Sani Hacıyev.